

VAN 'KOSTEN' TOT 'PERFIDE'

Woorden om te slagen in het Nederlandse voortgezet onderwijs

Woorden zijn onmisbaar voor schoolse communicatie. Niet iedereen beschikt echter vanzelfsprekend over een voldoende woordenschat. In het traject *Rotterdams (Taal) Effect* worden met behulp van de toets Diataal sinds twee jaar systematisch gegevens verzameld over de ontwikkeling van het tekstbegrip en de woordenschat van ongeveer vijfduizend Rotterdamse leerlingen in de eerste twee jaren van het voortgezet onderwijs. Veel docenten ervaren dat het tekstbegrip en de woordenschat van hun leerlingen ontoereikend is om talige taken op school te volbrengen. Dat wordt nu ook gestaafd door de uitkomsten van de toetsen. En wat doe je dan? Eén ding is duidelijk: neem de leerling als startpunt.

Foto: Anda van Riet

REGINE BOTS

Een leerling die voor het vak handel en administratie kiest, kent idealiter alle aspecten van het woord *offerte*:

- De uitspraak (en het geslacht): *de of:fer.te*.
- De betekenis: *prijsopgave voor een product of dienst*.
- De spelling: *offerte*.
- De functie van het woord in een zin: *zelfstandig naamwoord*.
- De situaties waarin een woord gebruikt wordt: *vooral in bedrijven op de afdeling inkoop en verkoop. In het dagelijks leven hebben mensen ermee te maken als ze dure dingen of*

diensten kopen en van tevoren de prijs willen weten of prijzen willen vergelijken.

- De combinaties waarin een woord gebruikt wordt: *een offerte uitbrengen / aanvragen / gunnen / ondertekenen*.
- Bovendien moet zo'n leerling een goede zin kunnen formuleren met het woord: *Het hoofd van de administratie vroeg drie verschillende offertes aan toen zij een nieuw kopieerapparaat moest aanschaffen om de prijs, kwaliteit en service te kunnen vergelijken.*

Voor een andere leerling is het wellicht genoeg als hij het woord herkent en begrijpt als hij het tegenkomt.

Waar staan uw leerlingen?

Wat weet u van de woordenschat van uw leerlingen? Neem een willekeurige leerling uit een bepaalde klas in uw hoofd en schat in, in welke mate hij of zij de woorden in de linkerkolom van de tabel in kader 1 kent. In de tabel hebben niet alle woorden dezelfde moeilijkheidsgraad. Een volgorde van makkelijk naar moeilijk zou kunnen zijn: *de kosten* (<1F), *huidig* (1F), *aangezien* (1F–2F), *systematisch* (2F), *schofferen* (2F–3F), *de vervreemding* (3F), *perfide* (4F). Tussen haakjes staat het tekstniveau uit het Referentiekader Taal waarop je een

dergelijk woord tegen kunt komen. Uiteraard blijft dit een – aanvechtbare – inschatting, maar een dergelijke concretisering kan leerlingen en docenten helpen om te weten wat het streefniveau moet zijn. Afhankelijk van de leerling die u in uw hoofd had en het niveau waarop u lesgeeft, zal het aantal bekende woorden en de mate van bekendheid variëren.

Met leerlingen kunt u deze werkvorm uitvoeren om hun aandacht te richten op het belang van woorden. Daarnaast helpt het om te praten over de mate waarin leerlingen een bepaald woord kennen en hun eigen

	1	2	3	4
HOE BEKEND ZIJN DEZE WOORDEN?	Ik heb geen idee wat het woord betekent.	Ik heb dit woord wel eens gezien of gehoord.	Ik weet ongeveer wat het betekent, maar kan nog wel wat uitleg gebruiken.	Ik ken dit woord en kan de betekenis goed uitleggen.
perfade				
systematisch				
aangezien				
de kosten				
schofferen				
huidig				
de vervreemding				

Kader 1. 'Woorden schatten'

Mijn naam is: *Aisha, ik zit in klas 2a.*

Mijn leesvaardigheid is *redelijk*, mijn BLN (begrijpendleesniveau) is: 58.

Mijn woordenschatniveau is *te laag*, mijn WSN (woordenschatniveau) is: 52, *dat betekent een achterstand van acht maanden.*

Woorden in schoolboekteksten beter begrijpen

Ik ga de komende maand per week in één tekst uit mijn biologie- of aardrijkskundeboek de signaalwoorden onderstrepen en letten op de manier waarop zinnen met elkaar te maken hebben.

Oefenen op de computer

Ik ga de komende maand elke week op de computer oefenen met een woordenschatprogramma.

Fictie: verhalende teksten en leesboeken beter begrijpen

Ik ga de komende maand het boek 'P.S. Ik ben uw dochter' lezen en van het boek vier belangrijke woorden uitwerken in een woordvierkant.

Kader 2. Voorbeeld taalontwikkelafspraken (voor vmbo-leerlingen geldt aan het begin van de tweede klas een Diataalnorm van 61 punten)

intuïtie over de diepte van hun woordkennis te testen. Leerlingen die aangeven dat ze een woord 'goed aan een ander kunnen uitleggen', kunt u dit meteen laten doen. Voordeel daarvan is dat je als docent hoort of leerlingen het goede concept bij een woord hebben én dat leerlingen die het woord nog lastig vinden, een concrete uitleg van het woord krijgen. Leerlingen krijgen bovendien meteen feedback op hun eigen inschatting van hun taalvaardigheid. 'Woorden schatten' biedt tot slot een mooi aanknopingspunt om te bespreken in welke mate je een woord moet kennen. Leerlingmaterialen voor deze en andere geschikte werkvormen om aan woordenschat te werken zijn te downloaden van <www.cedgroep.nl>.

Woorden essentieel voor tekstbegrip

Het Referentiekader Taal gaat ervan uit dat vanaf niveau 2F 'woordenschat geen onderscheidend kenmerk van de leerlingen meer is'. Die uitspraak klopt niet als je kijkt naar de steeds moeilijkere teksten waarmee leerlingen geconfronteerd worden. Van vmbo-niveau tot ver in de tweede fase kan een te groot aantal moeilijke woorden in een tekst problemen opleveren bij het begrijpen ervan. In de tekstfragmenten in kader 3 zijn de woorden die problemen kunnen opleveren, onderstreept. Het filosofie-examen bijvoorbeeld vereist een grote woordkennis en bevat woorden als *poneren* die je op niveau 2F niet hoeft te kennen.

Volgens Hu en Nation (2000) kun je pas op een niveau van 98% bekende woorden in een tekst de leesvaardigheid zuiver meten. Vanaf 90% bekende woorden ontstaat enig begrip, maar nog lang niet bij alle lezers. Als je wilt dat leerlingen de teksten en instructies bij Nederlands, in de vaklessen en op hun examens begrijpen, is er alle reden om serieus werk te maken van woordenschat in alle lagen (directie, docenten, leerlingen) van de school. Die urgentie wordt op veel scholen gevoeld, in grote steden als Rotterdam, maar ook daarbuiten.

Rotterdams (Taal) Effect

In Rotterdam was dat gevoel van urgentie aanleiding voor Rotterdams (Taal) Effect. In het kader van dat traject worden de toetsen Diatekst en Diawoord van Diataal afgenomen. Uit de resultaten blijkt dat op alle onderwijsniveaus (behalve in homogene vwo-klassen) leerlingen gemiddeld starten met een achterstand in hun schoolse woordenschat ten opzichte van de norm

die Diataal daarvoor stelt. Hun woordenschat is kleiner dan die van de gemiddelde Nederlandse leerling. Dit is ook zichtbaar in de achterstand ten opzichte van de landelijke scoreverdeling, zoals blijkt uit figuur 1. De linkerstaaf geeft steeds aan hoe de scores landelijk verdeeld zijn, de middelste staaf hoe de Rotterdamse leerlingen in schooljaar 2010–2011 scoorden op de A-meting (begin eerste klas), terwijl de rechterstaaf de resultaten aan het eind van de eerste klassen weergeeft (B-meting). Aan het eind van het schooljaar is het percentage leerlingen met een (zeer) zwakke woordenschat (linkerkant van de grafiek) gezakt en zijn er meer leerlingen met een (zeer) goede score (rechterkant van de grafiek).

Het lukt veel scholen dus om een flink deel van die achterstand ten opzichte van de landelijke scoreverdeling in het eerste jaar weg te werken, maar dat lukt niet helemaal. Bovendien: vaak wordt de Diataalnorm nog niet gehaald. Ook in de tweede klas blijft structurele aandacht dus geboden. Het mooie van Rotterdams (Taal) Effect is dat er niet alleen data verzameld worden. Scholen wisselen in stedelijk verband met elkaar uit over de geboekte vooruitgang, over maatregelen die ze hebben genomen om het tekstbegrip en de woordenschat te verbeteren en om vragen te verkennen waarop nog geen pasklaar antwoord bestaat.

Elke school binnen Rotterdams (Taal) Effect krijgt een rapport met onder andere de resultaten van de leerlingen per klas en passende adviezen. In elk rapport staan ook op school-, onderwijs- en klassenniveau grafieken met de resultaten van de leerlingen afgezet tegen de landelijke scoreverdeling.

De leerling als startpunt

Stel je voor: uit de toetsresultaten van je leerlingen blijkt dat inzet op woordenschat geboden is. Wat kun je doen?

Veel scholen hebben steeds meer de ervaring dat de leerling het startpunt moet zijn. Belangrijk is het beseft dat je je woordenschat de hele dag kunt ontwikkelen en dat je je daarvoor moet inspannen. Uit de tweede toetsafname blijkt dat scholen veel vooruitgang boeken als ze echt de tijd nemen om met leerlingen (en hun ouders) te praten over hun score en daarbij handvatten bieden om concreet aan hun taalontwikkeling te werken. In gesprek gaan met de leerlingen kan op verschillende manieren. Een daarvan is het voeren van een taalontwikkelgesprek. Daarin spreken de leerling

en de docent Nederlands (of soms de mentor) af wat een leerling in een afgebakende periode gaat doen om zijn of haar leesvaardigheid en woordenschat te verbeteren. Het kan bijvoorbeeld gaan om het lezen van fictie met aandacht voor de woorden in het boek, actief op schoolse woorden letten in teksten van andere vakken of extra oefenen met een specifiek leermiddel. In kader 2 staat een weergave (leerlingvariant) van afspraken die tussen een leerling en docent zijn gemaakt. Wat vervolgens minstens zo belangrijk is: aan het eind van het schooljaar ook de score op de tweede toets en het resultaat van alle inspanningen met de leerlingen bespreken.

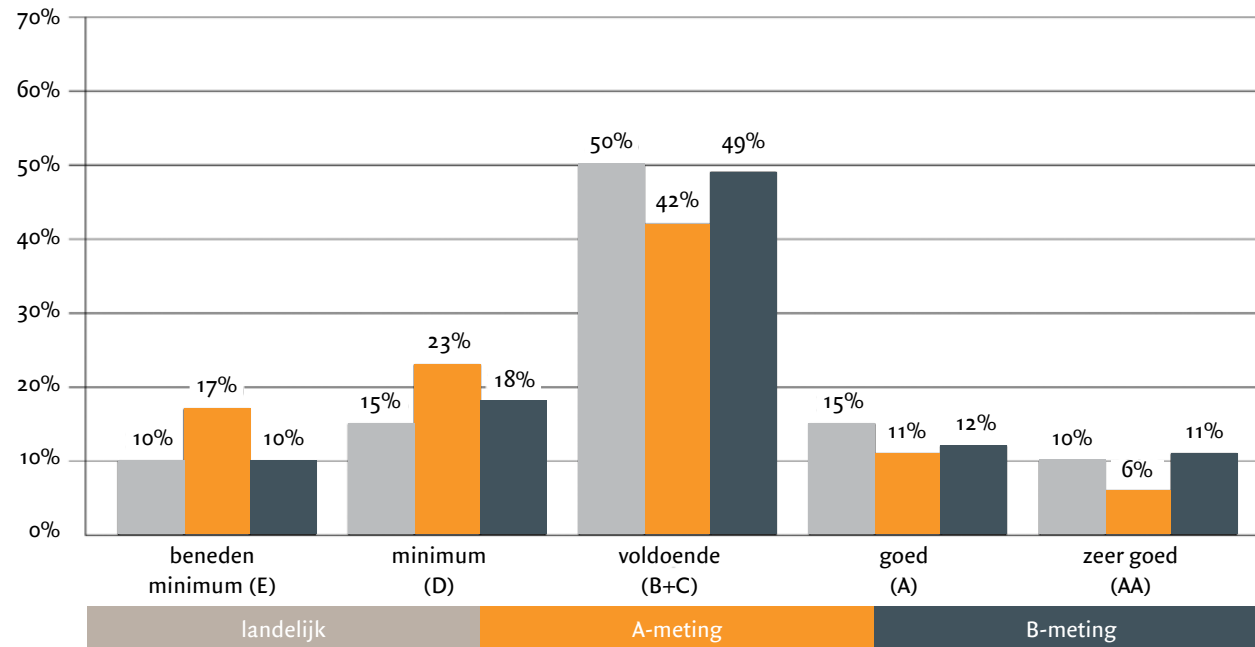
Ook met de klas als geheel praten over het niveau van tekstbegrip en woordenschat is een krachtig middel. Het spreekt voor zich dat op de verschillende onderwijsniveaus niet dezelfde woordenschat noodzakelijk is. Maar steeds geldt dat je over een behoorlijke woordenschat moet beschikken om schoolboekteksten te lezen, of bijvoorbeeld eindexamens te maken. Naast het bespreken van toetsscores kun je taalontwikkeling concreet maken door bijvoorbeeld leerlingen te

confronteren met voorbeeldteksten en woorden daarin die ze in de loop van hun schoolcarrière moeten gaan begrijpen. Een koppeling met de referentieniveaus taal is daarbij mogelijk.

Een aantal scholen experimenteert met het zichtbaar maken van het belang van woordenschat door voorbeeldteksten – zoals in kader 3 – van verschillende (referentie)niveaus op te hangen op een muur in de klas en cruciale woorden daarin te arceren. De teksten worden besproken met de leerlingen en ze worden bovendien aangemoedigd om zelf teksten mee te nemen van een bepaald niveau.

Collega's en schoolleiding

Veel scholen binnen Rotterdams (Taal) Effect presenteren de toetsresultaten op Diataal aan alle docenten. Dat is een mooie start voor bewustwording van het feit dat je ook in je vaklessen er niet van uit kunt gaan dat leerlingen de taal in de schoolboeken en in instructies snappen. Begrip controleren door juist taalzwakke leerlingen stof in eigen woorden te laten formuleren is voor iedereen relatief eenvoudig uit te voeren. Soms is

Figuur 1. Verdeling scores Diawoordtoets landelijk, in Rotterdam aan het begin van het leerjaar (A-meting; n=4811) en aan het einde van het leerjaar (B-meting; n=4442); schooljaar 2010–2011, leerjaar 1, over alle onderwijsniveau, over alle klassen

een intensievere, schoolbrede aanpak van teksten en woorden noodzakelijk. Op sommige scholen is 'woorden schatten' ook in de vaklessen een vast onderdeel geworden van het lesprogramma. Andere scholen experimenteren met een gemeenschappelijke aanpak (Nederlands, overige talen en zaakvakken) van signaalwoorden.

In Rotterdam, maar ook elders in het land moeten leerlingen soms een enorme achterstand in hun woordenschat overbruggen. Om daar een krachtige aanpak voor neer te zetten is een betrokken schoolleiding onontbeerlijk. Betrokken achter de schermen, door het regelen van de randvoorwaarden. Maar ook zichtbaar betrokken, door actief mee te denken en aanwezig te

zijn bij vergaderingen. Er is in twee jaar Rotterdams (Taal) Effect een hoop geleerd en er valt nog veel meer bij te leren. Maar: een goede aanpak van taalontwikkeling blijkt mogelijk als je iedereen mobiliseert: docenten (Nederlands), de schoolleiding, ouders en vooral de leerling zelf. ■

Regine Bots is onderwijsadviseur en taalexpert bij de CED-groep in Rotterdam. Zie over Diataal ook het artikel 'Woordenschat toetsen in functioneel perspectief' van Hilde Hacquebord in dit nummer.

LITERATUUR

Hu, M. H., & Nation, P. (2000). Unknown vocabulary density and reading comprehension. *Reading in a foreign language*, 13(1), 403–430.

Fragment 1 (ongeveer niveau 3F)

Paradox

In het centrum van Amsterdam is het moeilijk je de teloorgang van de wereld voor te stellen, de zo vaak verwachte ondergang van het Avondland. Het zijn de gebouwen, het zijn de straten, het is de hoogwaardige kwaliteit van de omringende materiële wereld. Aan de overkant van het IJ, in Amsterdam-Noord is het anders. Daklijsten van huizen zijn doorgerot, kozijnen bladderen. Ik heb zelfs verweerde verkeersborden gezien; het alarmrood is verschoten tot een vaal oranje.

(Uit: column van Tommy Wieringa, *de Pers*, 28 februari 2012)

Fragment 2 (ongeveer niveau 4F)

Lang geleden pretendeerden godsdiensten ook dat ze over goede onderzoeksmethoden beschikten. Religies poneren allerlei goden, geesten en demonen die lijken op menselijke personen. Daarom dachten gelovigen dat je het bestaan of de wil van goden kunt achterhalen door methoden geënt op intermenselijke communicatie.

(Uit: eindexamen filosofie vwo 2011)

Fragment 3 (ongeveer niveau 2F)

Hoeveel kan Aruba nog aan?

Aruba is één van de welvarendste eilanden in de regio door de grote inkomsten uit het toerisme. De kustlijn vanaf de hoofdstad Oranjestad in westelijke richting is volgebouwd met hotels, restaurants en casino's. Ruimte is inmiddels schaars geworden. Overbebouwing en verkeersopstoppingen vormen steeds grotere problemen.

De toeristische ontwikkeling van een gebied verloopt in het algemeen volgens een aantal stadia. In welk stadium van ontwikkeling zit Aruba?

- A Aruba is bezig aan een herstel als toeristengebied.
- B Aruba is duidelijk in opkomst als toeristengebied.
- C Aruba maakt een grote bloei door als toeristengebied.
- D Aruba staat op het punt om in verval te raken als toeristengebied.

(Uit: eindexamen aardrijkskunde vmbo kaderberoepsgericht 2010; in deze tekst is de aardrijkskundige vaktaal gecursiveerd. Hierbij zitten weliswaar ook lastige begrippen, maar je mag ervan uitgaan dat de leerlingen die ter voorbereiding op hun examen geleerd hebben.)

Kader 3. Tekstfragmenten met problematische woorden (onderstreept)